

Retezár Péter

gróf Apponyi Antal*

(1. rész)

Most egy tündérmesébe illő igaz történetet fogok elmondani, amelyben a fényes királyfi fehér lován elragadja szívének választottját, a gyönyörűséges polgárleányt.

1847 végét írjuk. Kincses Kolozsvár, Erdélyország fővárosa hetedhét országra szóló fényűző bátra készül. A pazarul kivilágított főtéri Bánffy palota kapujába díszes hintók érkeznek hosszú sorokban és ontják magukból az egész ország területéről hivatalos előkelőségeket, akikkel gróf Bánffy Dénes, Kolozs megye főispánja együtt kívánja búcsúztatni az évet ezen a szilveszteréjszakán.

A környék eladó úrilányai már hónapok óta készülődtek és most végre elérkezett az a várva várt pillanat, amikor bemutatathatják szebbnél-szebb toalettjeiket. A várakozás izgalmát csak fokozza a tudat, hogy a városban állomásozó huszárezred tisztjei is megtisztelik jelenlétükkel a főispán estélyét.

A tündöklő hölgykoszorú hajadonjai lopva tekintenek a délceg vitézek csoportjára, melyből sudár termete és nemes vonási által kitűnik egy nyalka ifjú százados, aki nemcsak társadalmi helyzete, hanem kifinomult műveltsége és szellemes társalgása miatt is bajtársai központjában áll, akik mohón szívják magukba minden szavát.

Ám egyszerre elnémul a nyájas társalgó, aki nem más, mint gróf Apponyi Antal huszárszázados, mert hirtelen úgy érzi, hogy villámütés érte. Szeme, mely eddig szórakozottan siklott át a táncoló párok forgatagán, beleakadt egy szikrázó

fekete szempárba és ettől a pillantástól elsüllyedt körülötte a világ. Úgy érzi, mintha varázsütésre csak kettesben maradtak volna a tágas bálteremben, ő és a fekete szempár tulajdonosa, az az egzotikus arcélű, dús hollófekete hajú, magas, karcsú termetű fiatal nő. Ugyanezt érzi a maga részéről a szép örmény lány, Retezár Katalin is. Ám a káprázat csupán egy pillanatig tart, ami azonban elég arra, hogy Katalin megsejtse, hogy ezen a felejthetetlen éjszakán a végzet lépett be az életébe és sorsa megpecsétlődött.

Közben, az ígézetből mitsem sejtve, zavartalanul folyik körülöttük a vigasság. Antal, mint rutinos világfi, megtalálja a módját, hogy a szigorú illemszabályoknak megfelelően megismerkedhessen Katalinnal és a fiatal huszártiszt a következő hetekben gyakori vendég lesz a Retezár portán.

Ám a gondterhelt szülők, akik józanul ítélik meg a helyzetet, tisztában vannak azal, hogy ebből a viharos kapcsolatból házasság soha nem származhat és mindent elkövetnek azért, hogy imádott gyermeküket megóvják a végzetes csalódástól. A fiatalok azonban fütyülnek a társadalmi előítéletekre és meg vannak róla győződve, hogy felekezhetetlen szerelmük erejével szembe tudnak szállni a világgal és minden akadályt le fognak győzni. Vakmerő lépésre szánják el tehát magukat. Antal felmentését kéri a hadsereg kötelékéből és megszőkteti Kata-

lint! Kihaszználva, hogy gróf Bánffy Dénes főispán, Antalnak atyai jóbarátja is éppen Bécsbe tart, ahol a híres professzoroknál kívánja májbaját gyógyíttatni, az ő pártfogása és az éjszaka leple alatt ők is útra kelnek, remélve, hogy Antal szüleinél megértésre és támaszra találnak majd.

Hiú ábránd! Ha a Retezár szülők nem helyezték az egyenlőtlen kapcsolatot, mennyivel jobban ellenezték azt a főúri grófi Apponyi szülők! Hisz nagyreményű fiúk nemcsak rangja alatti viszonyba keveredtek, hanem – ami ennél még sokkal súlyosabb – a lázongó Magyarországról választott magának párt és ez elfogadhatatlan árulásnak számított a császárhű családban. Sőt, ennél is több, veszedelmes kihágás, hisz nem szabad elfelejteni, hogy a szabadságharc kellős közepén vagyunk. Így tehát még azt sem tűrhették, hogy fiúk az elegáns, nagystílű belvárosi lakásban tartózkodjon, amit szerelmének a Szent István dóm szomszédságában, a Lugeck 1-ben vásárolt és rendezett be meleg szerelmi fészkeknek. Innen minden áron és sürgősen el kellett öt távolítani, ha az egész család nem akarta kockára tenni a császár kegyét. Így hát Antal, egy elháríthatatlan császári pa-

rancsnak engedelmessé, mely külhoni diplomáciai szolgálatra rendelte, kénytelen volt megválni szerelmétől.

Katalin hiába várta őt vissza és sírta ki a két szép szemét. Bécsben nem volt többé maradása, mert időközben Antal gyermekét hordozta a szíve alatt, tehát nem volt más kiútja, mint megszegyenülten hazatérni a szülői házba Szamosújvárra. Itt született meg 1849-ben gyermekét, aki a keresztségben – hogyan is lehetne másként – az Antal nevet kapta. A romantikusan kezdődő tündérmese nem végződött happy enddel. Katalin, aki környezetének kérelhetetlen kiközösítése közepette, odaadó szeretettel nevelte fiát, hiába várta vissza szerelmét és szárnyaszegetten, mindenkivel elhagyatottan halt meg fia karjaiban.

Antal, aki bálványozta szomorú sorosú édesanyját, aki minden áldozatot meghozott fia taníttatásáért, csak anyja halála után mert megnősülni. Nem akarta jegyesét, az előkelő Szongott Margitot az ő személyét övező megvetés mártíriumának kitenni. Ám a fiatal házasságnak most sem kegyelmezett az előítéletektől átítatott, bigott vidéki társadalom és a szó szoros értelmében száműzte őket tulajdon hazájuk-

**Retezár Katalin
(gróf Apponyi Antal)****Retezár Antal
Szongott Margit****Retezár Antal
Schuster Médi****Retezár Katalin****Retezár Árpád
Bosni Margit****Retezár Menyhért
Fricker Grete****Retezár Ibolya****Retezár Antónia
(Antonka)****Retezár Antal****Retezár Imre
Hegedős Ágnes****Retezár Ágnes
Bittner Zsolt**

* Részlet Retezár Péter: *A Retezár család krónikája és a rokonság kiemelkedő személyiségei* c. házi kiadványából (írta és összeállította Retezár Péter, 2001. december 31).

ból. Szerencsére volt hova menniük, várta őket Katalinnak tágas bécsi lakása. Oda költöztek tehát és ott született meg négy gyermekük.

Érdekes megemlíteni, hogy az ebből a törvénytelen családi ágból származó utódok számára mind a mai napig tabu eredetük megemlézése. Erről a témáról velük nem lehet beszélni. Ime a vonatkozó ágnak a leszármazottai: (a rokoni összefüggést lásd a Retezár családfánál)

Figyelemreméltó, hogy hányszor fordul elő a családban a titokzatos ős, Antal keresztneve, még nőiesített formájában is.

Retezár Antal elsőszülött fia az a kedves Tóni bácsi, akivel 1969-ben, erdélyi utunk alkalmából, édesapámmal és Mónica leánnyommal találkoztunk Kolozsvárott és aki elkísért bennünket Tordára az ősi családi házhoz, a Bagoly szőlőbe – melyhez legkedvesebb gyermekkori emlékeim fűződnek – és aki megmutatta nekünk a Tordai Országgyűlés történelemmel terhes épületét. Az a Tóni bácsi, aki könnyekig megrendült, amikor a távoli Argentínában született kilenc éves Mónica kislányom a tordai hasadéokban elénekelte a székely himnuszt ... Ő volt az, aki ott és akkor fényt derített homályos eredetükre és megtisztelt bennünket azzal, hogy megosztotta velünk a féltve őrzött családi titkot. Még a bécsi lakás címét is közölte.

Utolsó közös emlékünk Tóni bácsival Tordához kapcsolódott. Itt találkoztunk a negyvenes években a bécsi döntés folyamán visszakérült Erdélyben. Aztán, a kommunizmus sötét éve alatt erre nem volt több lehetőség és most, 1969-ben újra találkozhattunk, az életünkben utoljára. De ez a találkozás olyan mély nyomot hagyott a lelkemben, hogy ennek emlékére megkértem apósomat, hogy fénykép alapján fesse meg Tóni bácsi és Médi néni

korán elhunyt Ibolyka nevű leányának Házsongárdi temetőbeli sírját, illetve gyönyörű síremlékét. A remekül sikerült olajfestményt azután eljuttattam Tóni bácsiék-nak, amiért nagyon hálásak voltak. Ettől fogva intenziváltam a kapcsolatot másik leányukkal, Antonkával is, aki Budapesten lakott élettársával. Antonka többször meglátogatott bennünket Langenlebarban és mi is öt Budapesten. Bensőséges kapcsolatunk egészen haláláig tartott.

A második gyermek, Katalin soha nem ment férjhez. Nagyon szép hangú énekesnő volt, aki több hangversenyt adott Budapesten és Kolozsvárott.

Retezár Menyhért (Méni bácsi), aki erdélyi szász lányt vett el feleségül, ott lakott a Szent Domonkos úti házzal szemben, melyet édesapám a nővéreinek építtet. Gyermekük nem volt, ő főkönyvelő volt.

Retezár Árpád nagy tudású feltaláló volt. Horthy kormányzótól kormányfő-tanácsosi rangot kapott. Már diákkorában, a kolozsvári unitárius gimnáziumban, ahol édesapámmal járt együtt, felkeltette tanárai figyelmét kisebb találmányaival. Bogdánffy Jenő is felfigyelt rá és fiatal vegyészmérnökként kinevezte a Péti Nitrogénművek hetven fős kutatócsoportjának az élére, majd mielőtt ő maga külföldre távozott, az óriási vállalat ügyvezető igazgatójává tette. (Lásd Bogdánffy családnál.)

A háború elvesztése után elbocsájtották, de nagy tudásának köszönhetően a Veszprémi Egyetem Vegyipari Kara hívta meg tanárnak és egy tanszék vezetésével bízta meg. Innen is ment nyugdíjba és elhunytakor az egyetem saját halottjának nyilvánította. Temetése nagyon szép és felemelő volt és egy kedves epizód illusztrálja, hogy nemcsak kartársai körében örvendett nagy tiszteletnek és elismerésnek, hanem diák-

jai is nagyra becsülték és különösen szerették. Történ ugyanis, hogy miután az egyetem rektora elmondta az illusztris kollega sírjánál a felemelő gyászbeszédet, az egyik diákja jelentkezett szóra, hogy társai nevében elbúcsúzzon a szeretett tanártól. Így kezdte: „Kedves Árpád bácsi!” És egy szót többet nem tudott kiejteni, mert eleredtek a könnyei és hangja sírásba csuklott és dolgozatlanul lesomfordált az emelvényről. Ez a jelenet azonban ékebben beszélt a legfennköltebb szónoklatnál, mert hamisítatlanul fejezte ki azt a nagy úrt, melyet a rajongott mester tanítványai szívében hagyott.

Árpád bácsinak két fia volt: Antal, aki apja éles eszét örökölte és agrármérnök lett, de sajnos harminc éves korában autóbaleset áldozata lett. A második fiú neve Imre.

Retezár Imre egy külön fejezetet érdemel, mert úgyis mint sportoló és mint köznyelven „bogarász” különöset vitt véghez és nevünket világviszonylatban ismertté tette.

De kezdjük az elején. Imre 1933-ban született, tehát nálam két évvel idősebb. Középiskolai tanulmányait a budai Szent Imre cisztercita gimnáziumban kezdte és ugyanott fejezte be, miután a kommunizmus alatt annak nevét József Attila gimnáziumra változtatták, ahova én is jártam. Tehát iskolatársak voltunk, csak úgy, mint egy generációval elébb apáink a kolozsvári unitárius gimnáziumban. Saját bevallása szerint ebben a környezetben – és nem utolsó sorban a cserkészlet befolyására – fordult a természet felé és tanulta meg azt szeretni és csodálni.

1951-ben mint ifjúsági sportoló 110 méteres gáton rekordot fut és ez a rekord egészen a mai napig érvényben van, tehát ötven éve! De ugyanakkor a felnőtt kategóri-

ában is mindenkit maga mögött hagy. Ekkor még nincs 18 éves. És ezután 16 éven keresztül ő a bajnok! Itthon és külföldön egyaránt ismerik nevét. Közben megkapja a legnagyobb sportkitüntetést, amely a több mint tíz évig veretleneknek jár: „örökös bajnokká” kiáltják ki. 42-szer volt válogatott, ami még egy futballistának is dicséretére válnék, atlétikában meg egyszerűen szenzáció. 169 érem tulajdonosa és a „Magyar Köztársaság Érdemes Sportolója” című kitüntetést birtokolja.

Közben elvégezte az egyetemet és mérnöki diplomát kapott. Most ki kell térni egy szisztéma magyarázatára, mely a kommunista országokban lehetővé tette, hogy aránytalanul sok sportoló érhesse el kiemelkedő sikereket az amatőr státuszban. Amíg a nyugati társadalmakban az amatőr sportolókat legfeljebb erkölcsileg, illetve szakmai téren támogatták a klubjaik, de megélhetésükről maguknak kellett gondoskodniuk, a kommunizmus olyan formán kerülte meg a profi státuszt, hogy sportolóinak a honvédség, illetve a rendőrség kötelekeiben biztosított jól jövedelmező beosztást, mely nem csak lehetővé tette számukra a korlátlan edzési lehetőséget, hanem még a rangsorban való folyamatos emelkedést is. Így került hát Imre is – aki egyetemista korában az Újpesti Dózsa, tehát a belügyminisztérium színeiben már mint élsportoló volt számon tartva – hivatalosan is a belügyminisztérium kötelékébe, ahol kész mérnökként egy biztos beosztást kapott, mely állás lehetővé tette, hogy a továbbiakban is teljes mértékben a sportnak szentelje erejét és idejét, miközben a rendfokozata emelkedett és rendőr alezredeként ment onnan nyugdíjba.

Azt gondolhatnánk, hogy egy ember életében egy ilyen fényes sportkarrier elegendő dicsőséggel szolgál. Nem úgy Retezár

Imrénél, aki élete igazi álmát, hivatását csak ezek után tudta teljes intenzitásában kiélni és olyan fokra tökéletesíteni, hogy a sport után a tudomány terén is nemzetközi elismerést szerzett nevünknek.

Imre mindig hangoztatja, hogy rovarász hajlamossága már gyermekkorában mutatkozott. Ezt én szemtanúként tudom bizonyítani. Mint említettem, ugyanabba az iskolába jártunk a Feneketlen tóval szemben, a Villányi úton. Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy ez a szépen parkosított liget valamikor egy vadregényes, rendezetlen, vizes, bozótos, burjánzó növényzettel benőtt terület volt. Imre ezen ment át napjában kétszer, az iskola és a tó másik oldalán lévő Kosztolányi Dezső tér között, ahol lakásuk volt, illetve van a mai napig. Érdekes volt megfigyelni, ahogy leszegett fejjel, a világtól elrugaszkodva gázolt a bozóton, időnként el-eltűnve abban, ami az éretlen farsak, a beavatatlanok gúnyolódására adott mindig újabb okot. Mert eltűnései a jövőd tudós első szárnypróbálgatásai voltak, amikor egy-egy érdekes bogár nyomára bukkant és azt követte.

Ebből a különc kamaszból vált a világhírű rovarász, vagy még tudományosabb szóval „entomológus”, aki 1975-ben felfedezett a Kaukázusban egy addig ismeretlen futóbogarat, amit hivatalosan róla neveztek el „Carabus Tribax Retezári”-nak és ezáltal bevonult a nevünk a tudomány halhatatlan világába.

Kérdeztem Imrét, hogy vajon miért pont a Kaukázusba repítették ifjúkori álmait, ahova eljutni abban az időben egyenlő volt a lehetetlennel. Ő csak a gyermekkori olvasmányaira, a lenyűgöző útleírásokra tudta vonatkoztatni ezt a különös indítást, ami legyőzhetetlenül érlelődött benne élete folyamán. Én viszont megfejtetem a rejtélyt. Szerintem ebben az esetben

az atavizmus klasszikus formájával állunk szemben, amely a kései utódot visszacsalja ősei földjére, az örmények őshazájába, hogy ott megajándékozza a szakmai dicsőséggel, a nemzetközi elismeréssel. Ebben a vonatkozásban egy másik különös „véletlen” is szerepel. Illetve, vajon véletlenek lehet-e mondani, hogy 1918-ban a Magyar Rovartani Társaság alapító tagja gróf Apponyi Sándor volt? ...

Retezár Imre tudományos munkásságáról nagyon gazdag irodalom áll az érdeklődők rendelkezésére, én azonban megelégszem azzal, hogy a „Növényvédelem” című szakfolyóiratnak 1993 augusztusi számában megjelent önéletrajzából néhány sort idézzek, amelyekből világosan felismerhető Imre életfilozófiája.

„Barátaimmal együtt tíz alkalommal jártam és gyűjtöttem a Kaukázusban és eljutottam olyan területekre is, ahol idegen addig nem fordult meg. Majd további személyes kapcsolatok kialakulása révén még két közép-ázsiai gyűjtő utat is tettem. A Kaukázus, amelynek szerelmesévé váltam, a szebbnél-szebb és felejthetetlen élményeken túl, tudományos eredményekkel is megjutalmazott ... Gyűjteményem, amely kizárólag futóbogarakból áll, 50 ezer példányt tartalmaz ... Jelenleg egész életemet a rovarászat tölti ki, az jelent számomra a munkát, a kikapcsolódást és a szórakozást ... Boldog embernek tartom magam ... Anyagi gazdagságot nem értem el, erre nem is vágyom ... gazdagnak érzem magam azonban mindazon élményekben, amelyekkel a rovarászat megajándékozott. Bár az állatokat jobban szeretem, mint általában az embereket (akik egymást és a természetet igyekeznek elpusztítani) ... azt vallom, hogy egyedül a természet az, amely a legtöbbet nyújtja az életben és mindent meg kell tennünk an-

nak érdekében, hogy pusztulásának elkerülhetetlen folyamatát késleltetni tudjuk.”

Retezár Imre entomológiai pályafutásának van egy számomra nagyon közvetlen vonatkozása is. Mégpedig az, hogy az 50.000 válogatott bogárból álló gyűjteményt Imre abban a két szép szekrényben őrizi, amit édesapám halála után én ajándékoztam neki.

Imre felesége, Ági kertészmérnök és a Fővárosi Városrendészetnél volt vezető pozícióban. Nevéhez fűződik többek között a Gellérthegy parkosítása. Feleségemet bensőséges barátság fűzi hozzá. Leányukkal, kis Ágival Mónica a már többször említett unokatestvéri találkozáson ismerkedett meg. Ő és szülei Budán laknak.... Fiúgyermek hiányában, a családnak ez az ága sajnos kihálásra van ítéelve...

Most következnek még néhány szó az Apponyi dinasztiról, bár ha valakit a téma komolyan érdekel, az mindent megtalálhat a lexikonokban.

Két egymástól független Apponyi ágat tart számon a genealógia. Az u. n. „ifjabb” ág 1808-ban nyert grófi rangot és 1898-ban kihalt. A másik, az „idősebb” grófi ág, amelyhez a szóban forgó Apponyi Antal is tartozik, 1718-ban bárói, majd 1738-ban grófi rangot kapott.

Van a történelmi jelentőségű családnak egy tagja, aki magatartásával, illetve nyilvános fellépésével egy sorsdöntő pillanatban jóvátette őseinek „labanc” múltját. Apponyi György császári kancellár fi-

áról, Apponyi Albertről van szó, aki bár több közméltósági hivatalt töltött be, valójában Trianon kapcsán vált ismertté. Az első világháború végén, 1920-ban a Párizs melletti Trianon kastélyban, a magyar delegáció vezetőjeként kénytelen volt aláírni - miután briliánsan, lelkesen és meggyőződéssel és tehetsége teljes bevetésével megkísérelte megakadályozni - az u. n. „békediktátumot”, mely végzetesen, igazságtalanul és részrehajló módon csonkította meg hazánkat és melynek határozataihoz mind a mai napig kénytelenek vagyunk igazodni a határkérdésekben. Gróf Bethlen István -, aki jelen volt, amikor a békekonferencián Apponyi franciául, angolul és olaszul fejtette ki jogi, erkölcsi, politikai és gazdasági érveit a béketervvel szemben - a következőképpen emlékszik rá: „Sohasem láttam embert veszett ügyet több méltósággal és több önrizzel képviselni, mint Apponyit akkor ...”

Hogy a vér mennyire nem válik vízzé és a gének szerepe milyen meghatározó, színesen megvilágítja a következő epizód. Retezár Katalin fiát egyik utazása alkalmával megszólították a bécsi pályaudvaron: „Erre méltóztassék, Kegyelmes Uram, itt várja a fogat.” Apponyi Albertnek nézték, akinek szintén akkor volt esedékes Bécsbe való érkezése. Különböző ez a megdöbbenő hasonlatosságot, a jellegzetes Apponyi vonások jelenlétét a családi archívumban őrzött fényképek is bizonyítják.

Zeneagapé

Május 26-án az örmény katolikus templomban (Budapest XI. ker., Orly utca 6.) a mise után a zeneagapé műsorán fellép *Benkő Dóra Rózsa* első éves népi énekes hallgató. A fiatal énekesnőről a füzetek januári számában olvashattak, a januári agapén technikai okokból nem tudott szerepelni.

Szongoth Gábor